

Festvortrag Prof. Dr. Quante

anlässlich des gemeinsamen Empfangs von Deutsch-Ungarischer Gesellschaft e. V., Sitz Berlin, und Deutschem Kulturforum, Sitz Debrecen, am Vorabend des deutschen National-feiertages (3. Oktober)

im Professorenklub der Universität Debrecen, 02. Oktober 2013

- Es gilt das in deutscher Rede gesprochene Wort! -

Übersetzung der deutschen Rede ins Ungarische: Ferenc SZIJJ

=====

Michael Quante

Milyen mérték, kinek az értékei?

A haladás társadalmi kihívásai az élettudományokban

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Nagy örömmel fogadtam el a felkérést, hogy tartsak előadást Önöknek a német nemzeti ünnep alkalmából. Végzettségem szerint filozófus vagyok, kutatási területem az orvosbiológiai etika, ezenkívül évek óta együttműködöm a Debreceni Egyetemen az élettudományok interdiszciplináris területén. Ezért kézenfekvőnek tűnt, hogy ez alkalomból egy olyan témáról beszéljek, amely egyrészt tudományágam szűkebb kérdéskörén túlmutatva általánosabb érdeklődésre tarthat számot, másrészt képes összekötni Németországot és Magyarországot, harmadrészt kapcsolódik a két ország párbeszéde érdekében kifejtett tevékenységemhez is.

Előadásom címe – „Milyen mérték, kinek az értékei?” – nem csak egy híres könyvre utal, amelyet Alasdair MacIntyre amerikai filozófus 1988-ban *Whose Justice? Which Rationality?* címmel adott ki, hanem azoknak a központi problémáknak az egyikére is, amelyek az élettudományokra vonatkozó mai gondolataim háttérében állnak. Ugyanis MacIntyre a könyvében azt a kérdést vizsgálja, hogy mit kezdhetünk a modern társadalmakban a világképek és értékrendszerek pluralitásának tényével, ha azokat nem lehet közös nevezőre hozni. Ezenkívül arra kérdez rá, hogy vajon a megfontolásainknak nem abból kell-e kiindulniuk, hogy az ésszerűségről és ezzel összefüggésben a racionális indoklásról való elképzeléseink szintén jelentős mértékben eltérnek.

MacIntyre-től eltérően, aki különböző szociális csoportok társadalmi pluralitására való tekintettel teszi fel kérdéseit, én ma este egy olyan különleges, bár nagyon átfogó témakörre szeretném felhívni a figyelmet, amelyben a pluralizmus némileg másképp érvényesül: az élettudományokra gondolok. A haladás, amelyet a tudományok ezen a területen elérnek, egyrészt olyan új felismeréseket eredményez, amelyek már önmagukban számos normatív kérdést vetnek fel: gondoljanak csak megnövekedett tudásunkra a humán-genetika vagy az agyműködés területén. Másrészt a haladás révén új cselekvési opciók nyílnak meg, amelyek

szintén számos normatív kérdés felvetését teszik szükségessé. Bizonyára elegendő, ha most csak a szaporodás-medicina, a transzplantáció-medicina területén vagy akár az élet végének kontextusában felmerülő súlyos kérdésekre emlékeztetek. Harmadrészt a haladás ezeken a területeken össztársadalmi változásokat is előidéz, többek között társadalmaink életkori struktúrájában, az átlagos emberi élettartamban és ennek révén összességében társadalmaink demográfiai struktúrájában. Nyilvánvaló, hogy ezek a fejlemények számottevő nyomást gyakorolnak a társadalombiztosítási rendszerekre, a betegségi, az ápolási és a nyugdíjbiztosításra.

Amikor a következőkben normatív kérdésekről beszélek, akkor azokon a helyesre vagy jóra vonatkozó etikai kérdéseket értem. A jogilag megengedettre vagy meg nem engedettre vonatkozó kérdéseket ezzel szemben nem fogom tárgyalni. Ez a korlátozás közvetlenül a szakmai kompetenciámból adódik, amely az etikára összpontosul. Ez azt is jelenti, hogy előadásomban tartózkodom az említett folyamatok társadalomtudományi elemzésétől. És nem fogok választ adni a társadalmi megoldásmodellekre vonatkozó, végső soron csak interdiszciplinárisan tisztázható és politikailag megválaszolható kérdésre.

A cél, amelyet ma estére kitűztem magamnak, lényegesen szerényebb: próbálok felvetni néhány alapvető normatív kérdést, azonosítani a normatív feszültségek néhány eredendő forrását, és felmutatni, milyen alapvető döntéseket kell meghozni. Közben kísérletet teszek annak bemutatására, hogy a filozófiának ebben a kontextusban fontos és nélkülözhetetlen funkciója van. És amellet fogok érvelni, hogy ezekre a kérdésekre végső soron csak interdiszciplináris kutatással és a tudomány, a társadalom és a politika intenzív dialógusával lehet normatív módon kielégítő választ adni.

Az ezekben a kontextusokban felmerülő kérdések közül jó néhánynak egy globalizált világban általános jelentősége van. Én azonban, részben kompetenciáim okán, részben a mai alkalom miatt, megmaradok az európai szintéren. Ez vagy közvetett módon történik majd, mivel a megfontolásaimban a német viszonyokat és vitákat veszem alapul, és így Önök felismerhetik a különbségeket a magyarországi viszonyokhoz képest; vagy pedig közvetlenül utalok olyan problémákra, amelyeket az egységesülő Európában csak közösen szabályozhatunk. Legalábbis akkor, ha Európát nem szabadkereskedelmi övezetnek és szabadon bejárható munkaerőpiacnak tekintjük, hanem tartjuk magunkat ahhoz a célkitűzéshez, hogy meg kell teremteni Európa normatív-politikai identitását.

Felfogásom szerint eközben nem úgy kell eljárunk, hogy egyik ország megszabja a mértéket, és másokra erőlteti értékeit. Inkább tanulnunk kell egymástól, fel kell ismernünk a pluralitást, és meg kell értenünk azokat a különbségeket, amelyek itt feltárnak. Önök közül sokan foglalkoznak azokkal a történelmi tapasztalatokkal és sorsfordulókkal, amelyek nemzeteinket és kultúránkat alakították. Ezek közül sok nagyon mélyen gyökerezik, és feltehetőleg csak egy plurális együttességbe lehet integrálni. Mások megváltoztathatók, tehát esély mutatkozik rá, hogy megkeressük a legjobb modelleket, és profitáljunk kölcsönös erősségeinkből.

*

Mielőtt még néhány konkrét példán bemutatnám, milyen normatív problémákról szeretnék beszélni, és milyen kérdésekre gondolok, amelyekre társadalmainknak az elkövetkező

években választ kell találniuk, röviden ismertetnem kell, mit értek „élettudományokon” és „normatív”, illetve „etikai” megfontolásokon.

(i) Az *élettudományok* fogalmát tág értelemben használom, még ha a következőkben csak az emberi életről esik szó. A „élet” nem csak azt öleli fel, ami a biológia vagy az orvostudomány tárgya, hanem a társadalmi vagy kulturális életet is, amelyet például bizonyos társadalmi intézményekben szervezünk meg – a családtól a nyugdíjrendszerig. A „tudomány” fogalmát szintén kettős értelemben fogom fel: egyrészt nemcsak a természettudományokat értem alatta – ahogy azt az angolszász fogalomhasználatban a „sciences” teszi –, hanem hozzátartozónak gondolom a társadalom- és normatudományokat ugyanúgy, mint a történeti tudományokat és a filológiákat; Másrészt nem szeretném a „tudományt” az élettudományok kontextusában sem pusztán tudásunk technológiai vagy társadalmi-intézményi felhasználásának aspektusára korlátozni. Már a kutatás folyamata is – gondoljunk csak a humánkísérletekre – és a megszerzett tudás – gondoljanak csak a humán-genetikai betegségdiszpozíciók diagnosztikai lehetőségeire – etikai kérdéseket vet fel.

(ii) Hogyha ma „normatív”-ról vagy „etikai”-ról beszélek, akkor azon olyan érvényességi igényeket és indoklásokat értek, amelyek az etikai jót vagy etikai helyeset tűzik maguk elé. Tehát azt is értem alatta, amit a filozófusok értékeknek neveznek (például a jó, a hasznos, a boldogság vagy a jó közérzet), meg azt is, amit a filozófusok normáknak neveznek, vagyis amik azt szabályozzák, mit kellene csinálnunk, mit szabad csinálnunk, és mit nem szabad csinálnunk.

Céljaink szempontjából elég, ha a „normatív”-nak ezt az értelmét elhatároljuk a pusztá okosságtól, ahogy az például a következő mondatban kifejezésre jut: Aki ebben az időben nem akar megázni, az használjon esernyőt! Vagy: Aki haza akar jutni a meccsközvetítés kezdetére, az ne menjen autóval a városba!

Ezenkívül nem olyan dolgokról van szó, amelyeket a törvény megtilt vagy megkövetel, amelyeket tehát a jog eszközével szabályoztunk. Számos olyan dolog van, amelyeket jogilag nem szabályozunk, etikailag mégis értékelünk. Bíráljuk például egy barátunkat, mert nem viselkedett fair módon egyik kollégájával, bár jogilag semmiféle kifogás nem érhetné. És sok olyan jogi szabályozás, amely előírja, miként kell viselkednünk, nem etikai normákból vagy értékekből ered. Ha betartjuk a KRESZ-t, hogy ne kelljen bírságot fizetnünk, akkor olyan cselekedetektől tartózkodunk, amelyeket tilt a jog. De ebből még nem következik, hogy önmagukban ezek a cselekedetek etikailag is helytelenek lennének. Filozófiai szempontból nagyon izgalmas, ugyanakkor sajnos nagyon komplex kérdés, hogyan viszonyul egymáshoz a jogi és az etikai normativitás. Ennek ma este ugyanúgy nem tudok utánajárni, mint annak az ugyancsak izgalmas kérdésnek, hogy redukálható-e az etikai „kell” (vagy „jó”) a felvilágosult önértékek értelmében vett egoizmusra.

A pusztá okosság vagy a jogi kívánalmak tehát nem számítanak, ha „etikai-”,-ról vagy „normatív”-ról beszélek. Ebből a szempontból a fogalomhasználatom korlátozott. Más szempontból viszont nagyon is tágra nyitott: minden olyan igényt és indoklást normatívként vagy etikaiként fogadok el, amelyeket általános értelemben argumentációnak tekinthetünk.

Ez egyrészt azt jelenti, hogy helyet adok az etikáról kialakult különböző filozófiai koncepcióknak. Konkrétan ez azzal jár, hogy annak az indoklásnak, amely egy cselekvés vagy szabályozás által érintett ember haszonnövelését tűzi maga elé, ugyanúgy helyet adok,

mint annak, amely olyan erkölcsi parancsok elképzeléséből indul ki, amelyeknek meg kell felelni cselekvéseinknek vagy szabályozásainknak (ahogy ez paradigmaticusan például az Ótestamentum tízparancsolatában történik).

Másrészt szeretném a fogalmi hálót liberálisan kivetni, és befogni vele a társadalmi pluralitást. Ezért olyan indoklásokat és igényeket is etikainak ismerem el, amelyek implicit vagy explicit módon vallási képekre, elképzelésekre vagy premisszákra támaszkodnak.

A már említett feltétel, hogy hajlandóak legyünk saját igényeinket vagy érveinket úgy megindokolni, hogy az mások számára is érthető legyen, továbbra is fennáll. Itt csak az a fontos számomra, hogy ez mindkét irányba érvényes legyen: a vallási etikának érthetővé kell tennie magát nem vallásos szubjektumok számára is. És a filozófiai etikának képesnek kell lennie arra, hogy úgy fogalmazza meg érvényességi igényeit, hogy azt vallásos szubjektumok is megérthessék.

Természetesen a „megérteni” nem azt jelenti, hogy el kell fogadnunk a másik személy (vagy csoport) álláspontját. Ha meg tudom érteni, miért utasítja el a barátom a fegyveres beavatkozást egy bizonyos külpolitikai helyzetben, az még nem kényszerít engem arra, hogy az ő álláspontjára helyezkedjem. Lényegében csak annyit jelent, hogy megértem az álláspontját, felismerem a mellette szóló szempontokat, és megértem a barátom indítékait.

Az etikai indoklásnak tehát nem kell szükségképpen úgy végződnie, hogy a résztvevők azonos eredményre jutnak, de legalább átláthatóvá válnak a véleménykülönbségek és az eltérő értékrendek. Így létrejönnek a toleráns és kölcsönös tiszteleten alapuló társas érintkezés feltételei. Ez, mint a tapasztalatok mutatják, elengedhetetlen egy plurális társadalomban, ahol az individuális önrendelkezés joga központi helyet foglal el. Egy ilyen társadalom biztosan nem lesz konfliktusoktól mentes. De meg tudja teremteni annak eszközeit és intézményeit, hogy értelmesen bánjon a konfliktusokkal és a pluralitással. Talán elegendő e helyütt, ha azon, hogy „értelmes”, olyasmit értünk, hogy erőszakmentes, nem elnyomó, nem kirekesztő és nem lenéző.

**

A haladásnak az élettudományokban sok arca van. Egyre jobban képesek vagyunk megérteni, például az agy kutatás vagy a kognitív tudományok révén, hogyan működik a gondolkodásunk és észlelésünk, hogyan működnek érzéseink. Magától értetődő, hogy ezzel – még akkor is, ha eltekintünk az akaratszabadságról folytatott filozófiai vitától – a célirányos befolyásolás lehetőségei is együtt járnak.

A humán genetika kontextusában egyre nagyobb részletességgel értjük meg az individuális emberi tulajdonságok és diszpozíciók okait. Bár ez a tudás jelenleg még alig használható fel a gyógyászatban, bizonyos, hogy nincs messze az az idő, amikor megnyílik a lehetőség a humán genetikai beavatkozások előtt.

Ha a tudományos és technikai haladás során szembesülünk ezekkel az új cselekvési opciókkal, akkor rögtön felmerül a kérdés: milyen célra használjuk ezt a tudást, alkalmazzuk ezeket a technikákat. Megadható-e például a munkaadóknak és az életbiztosítóknak a hozzáférés a humán genetikai információkhoz, hogy kizárják a nagyobb betegségkockázattal élő embereket, vagy csak nagyobb díj megfizetése esetén biztosítsák

őket? Próbálja-e a társadalom prevencióval növelni az emberek teljesítőképességét vagy akár az együttélőképességét? Az egyes ember életminőségének javítása álljon-e az előtérben, ahogy ezt a klasszikus orvostudományban előfeltételezzük? Vagy az is legitim, ha a társadalom (vagy egyes csoportok – gondoljanak például az erősen túlsúlyos fiatalok problémájára az Egyesült Államokban) egészségügyi összállapotáról gondolkodunk? Individuális vagy kollektív jónak tekintjük-e az egészséget? És miért kellene a rendelkezésünkre álló új lehetőségeket tulajdonképpen csak a terápia vagy a hibák kijavításának céljaira használnunk? Hiszen az emberek minden korban és a legkülönbözőbb eszközökkel azon igyekeztek, hogy környezetüket, haszonállataikat és önmagukat is jobba tegyék. Nem lenne kézenfekvő épp egy teljesítményre és individuális önmegvalósításra irányuló társadalomban, hogy elgondolkodjunk a jobbátételen és az optimalizáláson? A teljesítménynövelő készítmények (az úgynevezett enhancerek) használata az iskolákban és az egyetemeken egyre növekvő jelenség. Vagyis a dopping nemcsak normális dolog lesz, hanem egyenesen erkölcsi kötelesség, mint azt némely bioetikus gondolja?

A haladás az orvostudományban további szempontokat hoz előtérbe, amelyek nagyon alapvető normatív kérdésekkel szembesítik társadalmunkat: nyilvánvaló, hogy az ember átlagos várható élettartama növekedni fog. Ez néhány olyan problémát hoz magával, amelyeket most csak megnevezek: eltolódik egymáshoz képest a munkában és a nyugdíjban töltött idő, ami próbára teszi nyugdíjrendszereink finanszírozását és fenntarthatóságát. Kézenfekvő, hogy ez olyan komplex kérdéseket vet fel az igazságosságról, amelyeket nem lehet egyszerűen gazdasági-technikai problémákra redukálni, és aztán egy technokrata expertokráciánank átengedni, amely különböző bizottságokban tisztán tudományosan meghatározza, hogyan is kell ezeket a kérdéseket megválaszolni.

Ugyanez érvényes azoknak az embereknek az ösztársadalmilag megszervezett ápolására és ellátására, akik testi vagy szellemi korlátozottság miatt már nem képesek magukról gondoskodni. Ha abból indulunk ki, hogy kultúránkban hosszabb távon már nem működik a gondozás hagyományos modellje a nagycsalád keretében, mivel ezek a családi összefüggések is jelentős változáson mennek át, akkor társadalmaink nagy humanitárius probléma előtt állnak. Ha nem akarunk drasztikusan beavatkozni az individuális önrendelkezésbe és életvezetésbe a betegség- és ápolásbiztosítóknak fizetendő rendkívül magas kényszer-hozzájárulások formájában, mert tiszteletben tartjuk és magasra tartjuk az autonómia értékét, akkor ezen a területen tartósan az eszközhiány feltételei között kell dolgoznunk, és megoldási modelleket kell kifejlesztenünk. Bár a politikai viták gyakran mást sugallnak, itt sem csak gazdasági problémáról van szó, vagy olyanról, ami az orvosi szükségyszerűség látszólag érték- és normamentes kategóriája segítségével megválaszolható lenne. A háttérben az a kérdés áll, hogyan akarjuk az individuális önrendelkezést és a társadalmi kényszert egymással összhangba hozni az életkockázatok szolidáris mérséklése érdekében.

(i) Egyfelől el kell ismernünk az egyes individuumoknak azt a jogát, és egyben kiszabni rájuk annak kötelességét, hogy maguk határozzák meg, milyen viszonyban legyen a hosszabb távú társadalmi gondoskodásnak és a magánjövendelmük feletti rövid távú rendelkezésnek a viszonya. Más szavakkal: mindegyikünk előtt az a kihívás áll, hogy magunk határozzuk meg saját érték- és preferenciarendünket önkéntes biztosítások formájában. Ez az egyik példája annak, amikor az önrendelkezés joga közvetlenül átfordul a saját életvezetés iránti felelősség vállalásának kötelességébe. Méghozzá olyan területeken,

amelyeken eddig ahhoz voltunk szokva, hogy az államilag szervezett intézmények a kötelező biztosítási rendszerekkel átvállalják tőlünk ezeket a döntéseket. Egyrészt teljes joggal és következetesen óva kell intenünk attól, hogy ezt az eltolódást az öngondoskodás jelszavával egyszerűen a költségek privatizálásaként vigyük végbe, másrészt azt is el kell ismernünk, és így azzal a kihívással is aktív módon szembe kell néznünk, hogy az individuális önrendelkezés új megvalósítási formáit felelősséggel kell használnunk.

(ii) Másfelől egy társadalomnak definiálnia kell a keretfeltételeket is ezekhez az új formákhoz, és ez csak jogi szabályozással, törvényalkotással lehetséges. Ez azt jelenti, nekünk mint társadalomnak egy politikai folyamat során meg kell egyeznünk arról, mit akarunk érteni az emberhez méltó élet minimális feltételein, milyen alapt biztosítást akarunk megadni minden embernek, függetlenül teljesítőképességétől, és milyen kötelező hozzájárulást várunk el a társadalom minden tagjától szociális biztosítórendszerünk hosszú távú és fenntartható finanszírozása érdekében. Ugyanis a nyugati demokráciánkra jellemző felfogásból, miszerint végső soron az individuális önrendelkezést részesítjük előnyben más, szintén magasrendű javakkal szemben, mint például a szociális biztonság vagy a társadalmi részvétel, nem következik – és itt van a gondolathiba a gátlástalan neoliberalizmusban és a piaci radikalizmusban – az individuumok korlátlan szabadsága.

Filozófiai szempontból igenis ragaszkodnunk kell ahhoz a belátáshoz, hogy a személyes autonómia gyakorlata és megvalósítása csak értelmes szociális intézmények keretében és alapján lehetséges. Ez, ha megengednek egy utalást, az egyik olyan belátás, amely a hegeli jogfilozófia alapját képezi.

Hosszan sorolhatnánk a példákat azokra az etikailag feszítő kérdésekre, amelyek ösztársadalmi vitát és szabályozást igényelnek. Az orvostudomány haladása például a szaporodás-medicina területén azt a kérdést veti fel, hogyan bánjunk az emberi élet kezdetével. És az élet végén újra el kell gondolkodnunk azon, milyen lehet a halálunkról való önrendelkezés, és miképpen lehet megszervezni egy önrendelkezésen alapuló és humánus halál folyamatot. Ezek részben elég keserű kérdések, melyek nem engednek meg egyszerű válaszokat. De főleg azt nem engedik meg, hogy abban az illúzióban ringassuk magunkat, hogy majd mások választ adnak nekünk ezekre a kérdésekre. Ha fenntartjuk magunknak az individuális önrendelkezés jogát, akkor el kell fogadnunk a felelősségvállalás vele együtt járó köteleességét is. Természetesen ezeknek a területeknek a szabályozásához szükségünk van a szakértők tudására, azaz a különböző tudományok szavára. És persze az államnak kell megteremtenie az általános struktúrákat és keretfeltételeket. De ez nem pótolhatja az individuális és a normatív érvek értelmes vitájában kialakított norma- és érték döntéseinket.

Más szavakkal: a haladás az élettudományokban új cselekvési opciókat és megvalósítási formákat tár elénk a saját életvezetésünkben való nagyobb individuális önrendelkezés számára (a nők emancipációja a fogamzásgátlók bevezetésével ennek csak egyik első példája volt), de egyben mélyreható és részben új normatív kérdéseket is felvet, amelyekkel egyénileg és mint társadalom tudatosan szembe kell néznünk.

El kell ismernünk, és az életvezetésünkben meg is kell valósítanunk, hogy az önrendelkezés joga egyben a felelős életvezetés köteleességével is együtt jár. Ugyanakkor annak is rendkívüli fontossága van, hogy ezt ne pusztán egyénileg megoldandó lelkiismereti

kérdésnek vagy életrajzi döntésnek tekintjük. Csak akkor felelhetünk meg ezeknek a kihívásoknak, ha felismerjük, hogy ezekhez az új utakhoz tehermentesítésre van szükségünk olyan értelmes szociális intézmények révén, amelyek nem fognak létrejönni és jól működni a piaci mechanizmusok saját dinamikájára hagyatva. Ez azt is jelenti, hogy ezek a döntések a szó igazi értelmében politikaiak, mert társadalmi érdekeinkre vonatkoznak. Ha értelmesen akarjuk őket képviselni, akkor ezekről a kérdésekről társadalmilag normatív vitát kell folytatnunk, melyben mi magunk is aktívan részt veszünk. Az értelmes intézmények révén való tehermentesítés vitathatatlan szükségessége azonban nem jelenti azt, hogy másokra, például az „állambácsira” hárítjuk át a felelősséget. Épp ellenkezőleg: ahol az óvó-védő állam paternalisztikus gyámkodása vagy a döntéseket kisajátító expertokrácia fenyeget, ott meg kell védelmezni polgári jogainkat. Ez is az alapvető polgári erények közé tartozik, amely nélkül nem működhet tartósan egy demokrácia. És egy valami biztos: stabil demokrácia nélkül az élettudományokban elért haladás nem fogja elősegíteni az individuális szabadság növekedését.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Országaink – részben a különböző történelmi tapasztalatok és a különböző kultúrák miatt – jelentős különbségeket mutatnak fel mind a szociális intézmények struktúrája, mind a normatív beállítódások és elvárások tekintetében. Ezenkívül természetesen azt sem tagadhatjuk, hogy a jelenlegi gazdasági helyzet lényegesen különbözik Németországban és Magyarországon. Kézenfekvő, hogy ez részben súlyos következményekkel jár azokra a megvalósítási formákra, amelyekkel manapság országainkban rendelkezünk.

Az én gondolataim azonban, amelyek az élettudományokban elért haladás által a társadalmaink és mindannyiunk előtt támasztott társadalmi kihívásokról szólnak, arra irányultak, hogy felmutassam azokat az alapvető feszültségeket és szempontokat, amelyek mélyebben gyökereznek ezeknél a gazdasági kényszereknél. Ezek a feszültségek és szempontok részben arra a helyre utalnak, ahol – individuálisan, mint demokratikus társadalom és egy demokratikusan működő Európában – arról vitatkozunk és arról kell megegyeznünk, hogyan és milyen társadalomban akarunk élni. Itt nem történhet meg, hogy egyes országok vagy egyes társadalmi csoportok a dolgokról vallott felfogásukat és értékrendjüket mindenki számára kötelező „vezérkultúrává” tegyék. De (már) az sem lehetséges, hogy ezekben a kérdésekben elszakadjunk azoktól a fejlődésektől és szabályozásoktól, amelyek más európai országokban végbemennek vagy érvénybe léptek. Tényszerűen ma némely normatív kérdésben, mint például amely az emberi embrió státuszára vonatkozik, Németország és Nagy-Britannia között nagyobb a különbség, mint Németország és Törökország között. És ezek az országok maguk sem egységesek: a súlyos véleménykülönbségek – például olyan kérdésekben, mint a társadalombiztosítás, az orvosi gondoskodás megszervezése az eszközök állandó szűkössége mellett vagy az individuális autonómia elismerése a szaporodás és a halál ügyében – megosztják társadalmainkat, az életkori csoportokat és sok esetben a politikai pártokat is. Ez, úgy sejtem, bár sajnos nem vagyok szakértő, Magyarországon sem lehet másképp.

Ha demokratikus társadalomban és demokratikusan működő Európában akarunk élni, akkor nincs alternatívánk: szembe kell néznünk ezekkel a súlyos kérdésekkel mind az individuális cselekvés-kontextusunkban, mind társadalmi-politikai keretek között. Aki arra az

állásontra helyezkedik, hogy ő itt nem tud befolyást gyakorolni, vagy átengedheti a döntést másoknak, legyenek azok technokrata szakértők vagy politikai elitek, az megtagadja, amit Kant egykor úgy fogalmazott meg: az ember kilábalása maga okozta kiskorúságából. Ezt – egy erős civiltársadalmat és egy demokratikus Európát is szem előtt tartva – nem tehetjük meg egyetlen helyen sem. De megtehetjük, hogy tanulunk egymástól mind az egyéni találkozások, mind az országokon átívelő viták során. Már azzal sokat nyernénk, ha ezen az úton iskolázni tudnánk a figyelmünket a mindenkori másoknak a sajátosságai iránt, és így elkerülnénk a félreértéseket és a gyakran rájuk épülő bizalmatlanságot. De talán még annak is van esélye, hogy nemcsak a mások által egyszer már elkövetett hibákat nem ismételjük meg, hanem tanulunk mások sikeres megoldási modelljeiből.

Ehhez olyan erős és társadalmilag elfogadott tudományokra is szükség van, amelyek ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak. A kérdések túlságosan összetettek ahhoz, hogy egyes tudósok vagy csak egy szakterület kutatói vizsgálják őket. Olyan struktúrákra van szükség, amelyekben lehetséges az interdiszciplináris kooperáció és a kutatószövetségekben való hosszabb távú munka. Persze senki, se a politika, se a társadalom nem várhat el a tudománytól receptkönyveket vagy egyértelmű megoldási javaslatokat. Végző soron magunknak kell eldöntenünk és közösen kell meghatároznunk – ez a demokráciák nagy privilégiuma –, miképpen akarunk élni.

Hogy ebben a tudományos erőfeszítésben az etikai dimenziót sem szabad elhanyagolnunk, mivel nem a gazdaságilag véghezvihetőről vagy az orvosilag szükségességről van szó, hanem mindig a jó és sikerült életre vonatkozó kérdésről, amelyhez képest valami gazdaságilag véghezvihető vagy orvosilag szükséges, azt ma este megpróbáltam megindokolni.

Ezért, és kérem, engedjenek meg egy megjegyzést pro domo – vagy inkább: saját szakom képviselői számára: ezért a filozófiának is fel kell karolnia ezt az interdiszciplináris kutatást, és vállalnia kell annak kockázatát, hogy súlyos társadalmi kérdésekben állást foglaljon. Németországban ez épp harminc esztendeje kezdődött. És ma megállapíthatjuk, hogy az élettudományok etikája a szak elismert részdiszciplinája lett. Az aggodalom, hogy a filozófia ezen az úton politikai elitek vagy gazdasági vagy világnézeti érdekszövetségek szekértolója lesz, és így elveszti integritását, ma már alapvetően feleslegesnek tekinthető. Azonkívül a német tudományos rendszerben manapság megfigyelhető nagy igény az interdiszciplináris kutatószövetségekben való filozófiai részvételre azt mutatja, hogy a filozófia is hasznossá tudja tenni magát ezekben a kontextusokban, amennyiben megvan az önbizalma és bátorsága ahhoz, hogy foglalkozzon ezekkel a kérdésekkel. Természetesen ez csak akkor sikerülhet, ha a filozófia szakmailag, azaz a maga alaptémáiban is erős. De ezzel a feltétellel semmi oka nincs arra, hogy ne nézzen szembe a feléje irányuló elvárásokkal, és elhárítsa magától a felelősséget.

Ha követték valamennyire az elmúlt években a fejleményeket a Debreceni Egyetemen, akkor tudják, hogy mi itt folyamatos, bizalomteli és jó együttműködésben azon igyekszünk, hogy ilyen kutatószövetségeket és -kontextusokat építsünk fel. És ezek – a mai előadásomban erről szerettem volna meggyőzni Önöket – nem orchideák, amelyeket egy társadalom megenged magának a tudományok állatkertjében, hanem elengedhetetlen alkotórészei egy olyan társadalomnak, amely humánus és demokratikus módon szembenéz az élettudományok kihívásaival.

Így hát az előadásom címében feltett kérdésre a következő választ javasolnám: milyen értékek? – olyanok, amelyeket demokratikus és értelem vezérelte viták során magunknak adunk.

Milyen mérték? – olyan, amelyet a kísérletünk során, hogy egy szabadságot pártoló, az individuumok jogait és az emberi méltóságot tiszteletben tartó társadalmi rendszert fedezzünk fel, mindig továbbfejlesztünk, és rugalmasan a mindenkori követelményekhez igazítunk.

Ez a válasz egyrészt azt jelenti, hogy ezen a területen nem számíthatunk örök, kétségbevonhatatlan válaszokra, hanem nekünk magunknak is ki kell állnunk azokért a dolgokért, amelyeket értékesnek és helyesnek tartunk. És másrészt azt jelenti, hogy mindannyiunknak törődnünk kell velük. A demokráciát és a szabadságot biztosan nem kapjuk ajándékba: sem a tudománytól, sem a technikától, sem a szakértőktől vagy a politikai elitektől, akik készségesen szabályoznák ezeket a dolgokat számunkra, de a megkérdésünk nélkül. Ezt sehol sem szabad megengednünk. Sem a saját életünkben, sem a társadalmunkban, sem egy még mindig összenövő Európában.

Köszönöm a figyelmüket!

Szija Ferenc fordítása